

שמואל (סמואל) מרקוביץ פבזנר

(1912-1991)

מצילים של ילדי ביאליסטוק

1. תמצית

שמואל פבזנר

עם פרוץ הקרבות בין גרמניה הנאצית לברית המועצות, תוך גילויי גבורה ומנהיגות אישית יוצאת דופן, פינה שמואל מרקוביץ פבזנר (Shmuel Markovitz Pevzner) – המנהל היהודי של מחנה קיץ בליטא – כ-300 ילדים, מתוכם כ-140 ילדים יהודים מביאליסטוק והסביבה ("ילדי ביאליסטוק") לעורף הסובייטי ובכך הציל את חייהם.

פבזנר נולד בעיר מוגילב בביילורוסיה בשנת 1912 ולפני פרוץ מלחמת העולם השנייה התגורר עם משפחתו בלנינגרד, רוסיה. בשנת 1940 הוא נשלח על ידי שלטונות ברית המועצות לנהל מחנה הבראה של הצופים הסובייטים ("הפיונירים").

הבריחה מהקו הקדמי ביום פרוץ הלחימה – 22 ביוני 1941 – לחבל אודמורטיה המרוחק בהרי אוראל, התבצעה תוך כדי התקפות ירי חוזרות ונשנות על ידי מטוסי תקיפה גרמניים על רכבת הפינוי. פבזנר היה אחראי על הילדים

בזמן הפינוי ועד שנה לאחר המלחמה ושיבתם לפולין בשנת 1946 - לאחר תקופה של כחמש שנים תחת השגחתו. לאחר תקופת הכשרה וחינוך נוספות בצרפת רוב הילדים עלו לארץ בשנת 1947. במהלך התקופה הארוכה הזו הוא הקים עבורם בית ילדים ובסיוע השלטונות - ולמרות מצב החירום במדינה - דאג לחינוך הכללי שלהם ולכל מחסורם הפיזי. סייע בידו יעקב טוביאש - מחנך יהודי דתי מלמז'ה, שנקלע לרכבת הפינוי יחד עם ילדי המחנה והצטרף לצוות המחנכים של פבזנר עד לסיום המלחמה. טוביאש הגשים את תכניתו, רוב הילדים שמרו על יהדותם וכ-120 מהם עלו לארץ. פבזנר עצמו נשאר באודמורטיה אחרי המלחמה והתחתן בשנית עם אחת מבנות הקבוצה המבוגרות יותר, בתיה רייכר ז"ל. נולדו להם שני בנים.

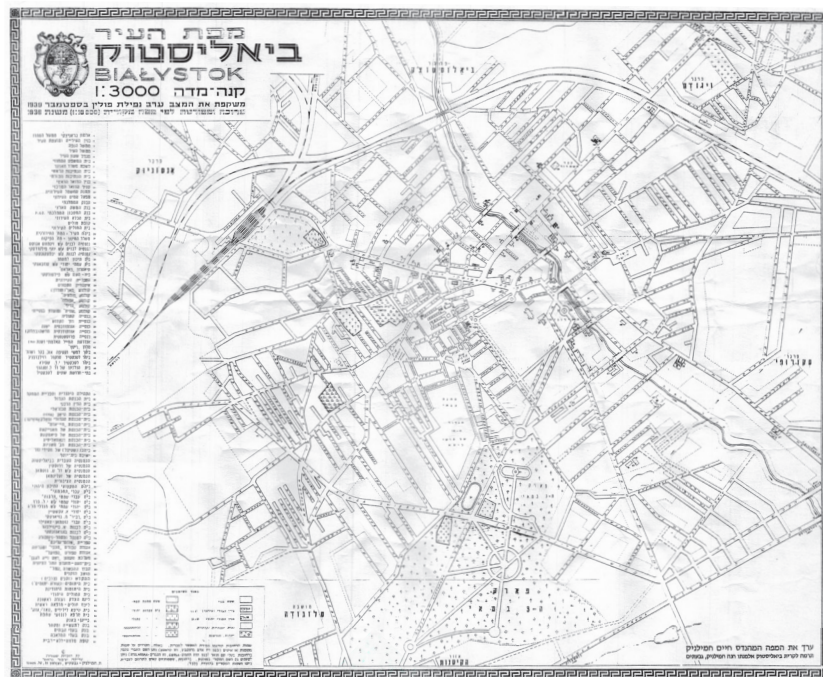
שמואל מרקוביץ פבזנר הגיע לביקור אחד בישראל, ביוזמת הילדים שהציל. הוא נפטר במוסקבה בשנת 1991.

שמואל מרקוביץ פבזנר התאפיין במסירות יוצאת דופן לביטחונם, לחינוכם ולטובתם של הילדים במשך כל תקופת מלחמת העולם השנייה והשואה ובזכותו הילדים שרדו. על כך החליטו המרכז העולמי של בני ברית בירושלים (ע"ר) והועדה להוקרת גבורתם של המצילים היהודים בשואה להעניק לו את "אות המציל היהודי" להוקרת המסירות, התעוזה והגבורה שגילה בהצלת יהודים במהלך השואה.

2. תיאור מעשה ההצלה

ב-3 ביוני 1941 הגיעו למחנה הפיונירים¹ רחבי הידיים בעיר הקיטוהמרפא הליטאי דרוסקנינקי (Droskeninkai) שעל גדות נהר ניימן, כ-180 ילדים פולנים בגילאים שבע עד חמש עשרה, מתוכם כ-140 ילדים יהודים מהעיר ביאליסטוק וסביבתה. במתחם דרוסקנינקי התנהל גם מחנה של מספר דומה של ילדים מליטא, רוסיה וביילורוסיה (מדינות בתחום ההשפעה של ברית המועצות באותם ימים גורליים)². הקבוצה הלאומית הגדולה ביותר בקרב שני המחנות הייתה של היהודים – כ-180 מתוך כ-300 ילדים בשני המחנות.

שמואל (סמואל) מרקוביץ פבזנר, מנהל המחנה הפולני, היה יהודי, תושב לנינגרד, רווק, מסור ומחויב לחינוך ילדים. הוא היה קומוניסט מושבע, ספוג ערכים סובייטיים, נטמע בתרבות הרוסית ורחוק מכל סממן רוחני יהודי. הוא היה אדם לבבי, אהוד על הילדים, שרכש את אמונם גם בעיתות משבר והשרה עליהם רוגע וביטחון.

המוסדות היהודיים בביאליסטוק ערב המלחמה

העיר ביאליסטוק שוכנת בחלק המזרחי של פולין והייתה בזמן הפלישה הנאצית בשליטה סובייטית. העיר הופצה באופן אינטנסיבי כבר ביום הראשון של הפלישה והיו בה הרוגים ופצועים רבים. הכניסה הקרקעית של הכוחות הגרמניים החלה ב-27 ביוני 1941. בית הכנסת הגדול הועלה מיד באש עם כ-2,000 יהודים, חלקם היו בתוכו ואחרים נחטפו מהסביבה. הגרמנים נתנו לעיר לבעור במשך 24 שעות, עד שבת, תוך כדי ביצוע זוועות רבות ביהודי העיר, אז ניצודו יהודים שעליהם נכפה לכבות את האש. רחובות שלמים הפכו לתלי אפר. בתי יהודים רבים הוצתו ומי שניסה להציל משהו מהמטלטלין מביתו הבווער נזרק לתוך הלהבות ונשרף חי. ב-12 ביולי התקיים הרצח ההמוני הראשון של יהודים. באקציה זו נרצחו 4,000 גברים, שקודם לכן הוכרזו כבני ערובה, על מנת שהיהודים יסלקו את הכופר שהושת עליהם בכסף, זהב וחפצים שווי ערך. בהמשך נרצחו לא פחות מ-200,000 יהודים בביאליסטוק ובאזורים סמוכים שנכבשו על ידי

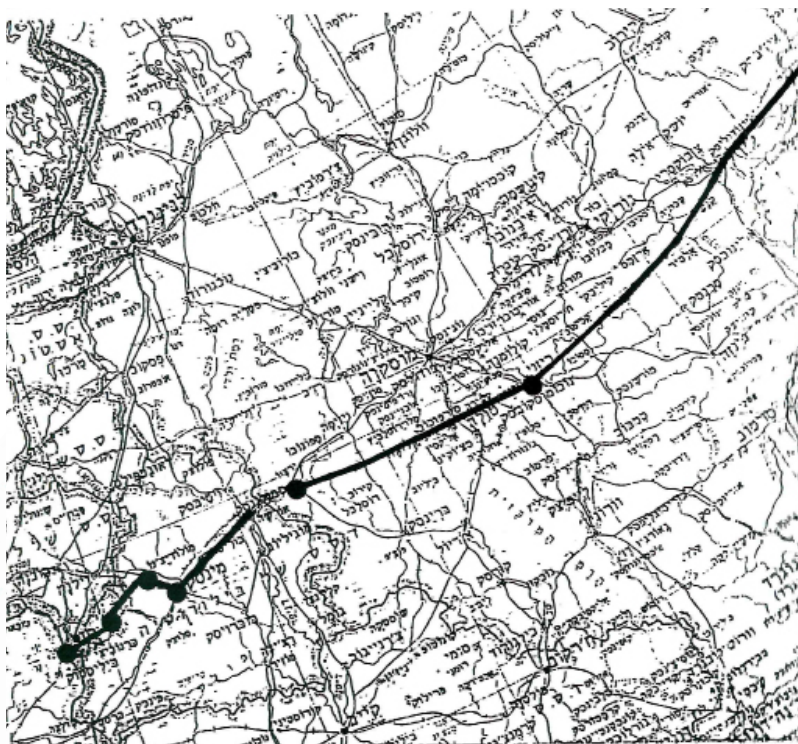
1 תנועת נוער לילדים שהופעלה על ידי המפלגה הקומוניסטית.

2 מנהל המחנה הליטאי, סטסיס סבירסקיס זכה בתואר "חסיד אומות העולם" מטעם מוסד "יד ושם" בשנת 1997 על חלקו בהצלת הילדים.

הגרמנים. אך לילדים היהודים ששהו במחנה הקיץ בדרוסקנינקי, זוועות אלה וגורל הוריהם ואחיהם נודע רק לאחר סיום המלחמה, כשחזרו לפולין לחפש את עקבותיהם.

ב-21 ביוני 1941 ערכו הילדים את החזרות האחרונות לתכנית שהכינו לפתיחה החגיגית של המחנה וחיכו לבואם של הורים, בני משפחה, ידידים ונציגי השלטון. התכניות נקטעו כבר ביום המחרת על ידי התקפת הפתע של גרמניה הנאצית על שטחי ברית המועצות, שהתרחשה ב-22 ביוני 1941 ("מבצע ברברוסה"), בניגוד להסכם אי הלוחמה ששרר בין המדינות ("הסכם ריבנטרופ-מולוטוב"). בשעה 5:00 לפנות בוקר מילאו מאות מטוסים גרמניים את שמי דרוסקנינקי בדרכם מזרחה לשטח ברית המועצות. בשעה 06:00 כבר הגיעו כוחות גרמניים קרוב למחנה ונותק הקשר הטלפוני עם ביאליסטוק ועם ערים אחרות בפולין. פבזנר קיבל הוראה לפנות לאחור את כל הפיונירים. אמצעי המילוט היחידי הייתה הרכבת, אך עד שהגיעו הילדים לתחנה הייתה במקום התקהלות של אלפי אנשים מבוהלים, שביקשו גם הם להימלט ולהציל את חייהם. טרם היציאה לכיוון תחנת הרכבת פתח פבזנר את מחסני המחנה והורה לילדים לקחת כמה שיותר אוכל לעצמם. ילדי מחנות הפיונירים הגיעו בשעות הבוקר המוקדמות לרציף וחיכו בשמש וללא מים להגעת הרכבת שתחלץ אותם. בקרב הקהל הרב שהתקבץ בתחנה והמתין לרכבת שררה פאניקה רבה. לקראת ערב הופיע בא כוח מינהלת הרכבות, שהודיע כי הרכבת תגיע בקרוב ושתהיה עדיפות לילדים לעלות עליה לפני שתותר עליית נוסעים אחרים. אך כאשר הרכבת הגיעה לרציף, המבוגרים הדפו את הילדים ועלו לרכבת כאילו נאחזו באמוק. עד מהרה, הקרונות נתמלאו באנשים עד כדי מחנק.

עוד לפני שהרכבת עצרה עלה שמואל מרקוביץ פבזנר על מדרגות הקרון והחל בקושי רב להכניס את הילדים לקרונות המלאים ברכבת האחרונה שיצאה מדרוסקנינקי. רבים מהם הוא הכניס לרכבת דרך חלונות הקרונות. כאשר יצאה הרכבת לדרכה מבוגרים רבים נשארו על הרציף, אך תודות למאמצים של פבזנר כל הילדים עלו על הרכבת והחלו את דרך החתחתים אל ההצלה. פבזנר מינה עצמו למפקד הרכבת ובתושיה רבה הצליח להתגבר על תלאות הדרך, כולל התקפות מהאוויר על ידי מטוסים גרמניים. בסופה של הנסיעה הוא הביא את כל הילדים לחוף מבטחים בהרי אוראל, רחוק בתוך רוסיה.

מסלול הפיוני של הילדים

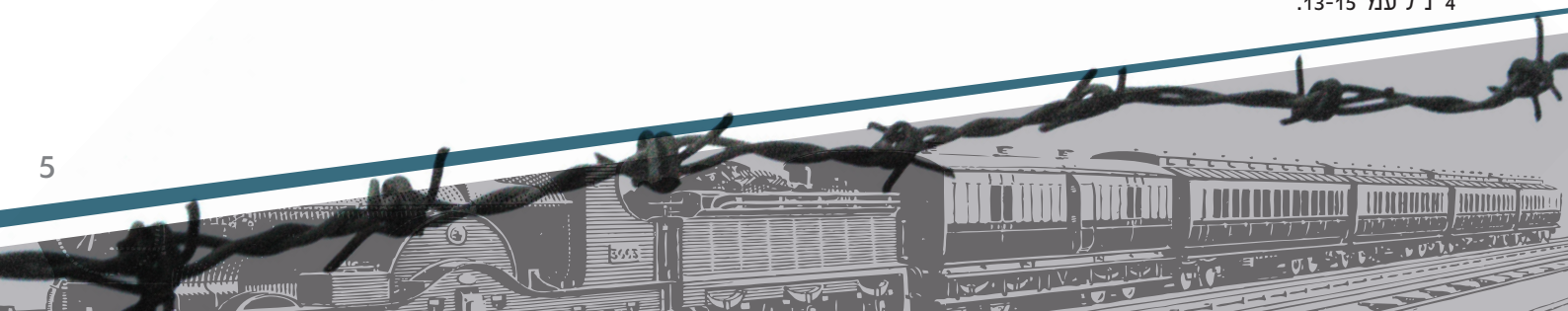
תחילה נסעה הרכבת לכיוון ביאליסטוק על מנת להחזיר את הילדים להוריהם. רק כשהגיעה הרכבת לעיר גרונדו, שעל נהר הניימן, התברר שהגשר הופצץ והשטח כבר נמצא בידי הנאצים והרכבת המשיכה לכיוון ווילנה שבליטא. כאשר הרכבת עמדה לצאת מגבולות ליטא ולפנות מזרחה לתוך ברית המועצות, סירב הנהג לשנות את כיוון הנסיעה בטענה שאין לו הוראה לכך מהשלטונות. פבזנר שלף את אקדחו ואיים על הנהג ובכך הכריח אותו להמשיך בנסיעה. נהג הקטר לא ידע שאקדחו של פבזנר חלוד, ישן וריק מכדורים³. במהלך הנסיעה פבזנר תפס פיקוד על שני המחנות – הפולני והליטאי – שבהם כ-300 ילדים בסך הכול, וקנה את ליבם של כולם במסירותו. כך הוא תיאר את הדברים:

”בשעה חמש לפנות בוקר התעוררתי לקול רעש מפציצים גרמניים, שטסו מזרחה. הם היו כה רבים עד כי השמש והשמים החשיכו מהם. ברדיו נשמע קולו הצורם של היטלר. בשעה שש בבוקר הגיעו הגרמנים כבר לעיירה לייפאלינגיס שמאחורי הניימן, מערבה לדרוסקנינקי. הקשר הטלפוני עם ביאליסטוק, גרודנה ווילנה נותק. נתקבלה פקודה לפנות את הילדים ... בערב של ה-22 ביוני, פנתה הרכבת שלנו לעבר פוראצ'יה-גרודנו. לאחר שחלפנו על פני פוראצ'יה (Poretshe) הוכרחנו לעצור: המסילה הייתה בהמשכה מפורקת והגשר על הניימן הרוס. רבים מהמבוגרים דרשו לחזור לדרוסקנינקי: 'מה שיקרה יקרה בין כה וכה, הפשיסטים ישיגו ויפוצצו אותנו' – אמרו. ונמצא גם אדם שטען, כי גם הגרמנים הם בני אדם ושם ישנם קורת גג ולחם, והזמן יוכיח, מה שיקרה בעתיד. הייתי נאלץ להשתמש בסמכותי כמפקד הרכבת, כי נהג הקטר סירב באופן מוחלט להסיע את הרכבת בכיוון מארצינקוניס-ווילנה וטען כי אין לו הוראה לנסוע במסלול זה. רק האיום בנשק הכריח אותו להסיע את הרכבת לוילנה. אחרי תחנת מארצינקוניס עטו על הרכבת שלנו מטוסי האויב. התקפותיהם עלינו הלכו ותכפו. הם כה הנמיכו טוס מעלינו עד כי ראינו את פני הפשיסטים. גם הם ודאי ראו, כי הנוסעים הם ילדים, אך המשיכו להתקיף ולירות. הפיונרים המבוגרים שלנו עלו על גגות הקרונות וכאשר השגיוח במטוס אויב היו מאותתים לנו בכובעיהם שהחזיקו בידיהם. אז הרכבת הייתה עוצרת והכול היו רצים מהקרונות להסתתר. וזה קרה פעמים רבות. הפיונרים המבוגרים סייעו לנו מראשית דרכנו הקשה. אין זאת הגזמה אם אומר, כי תודות לעזרתם ולהקרבתם יכולנו לעבור בשלום את הדרך הקשה הזאת. בשעות האזעקה הם היו מוציאים מהקרונות בסכנת חייהם את הילדים הקטנים והחולים. אני נזכר במקרה אחד. פעם בשעת האזעקה, כאשר כולם רצו מהקרונות והתפזרו ביער, לאחר שניתנה האות להרגעה, התברר בביקורת, כי חסר הילד ולאדיק קוצ'אבסקי בן השבע. חיפשנו אותו וחיפשנו ולא מצאנו. לא עזרו גם קולות החצוצרה. המשכנו לחפש ללא הועיל. ורק תודות להתמצאותו של הפיונר המבוגר סמיון ליובושיצקי (נער יהודי מביאליסטוק) נמצא ולאדיק ישן על ערימת זרדים, במרחק ניכר מהרכבת. בוילנה חייבים היינו להחליף את נהג הקטר ולרכבת שלנו חיברו שורת קרונות עם מפונים מבירת ליטא. אז המשכנו לנסוע בכיוון למינסק. כאשר עברנו את לידא שוב הפצצה קשה ושנייה ליד מולודצ'נו (Molodeczno). החום והצפיפות בקרונות הגבירו את הצימאון. הילדים בכו וביקשו מים ואוכל”⁴.

מחנך יהודי דתי מהעיר למז'ה בפולין, יעקב טוביאש, נקלע אף הוא לתחנת הרכבת כאשר התקבצו שם ילדי המחנה וההמון שניסה להימלט.

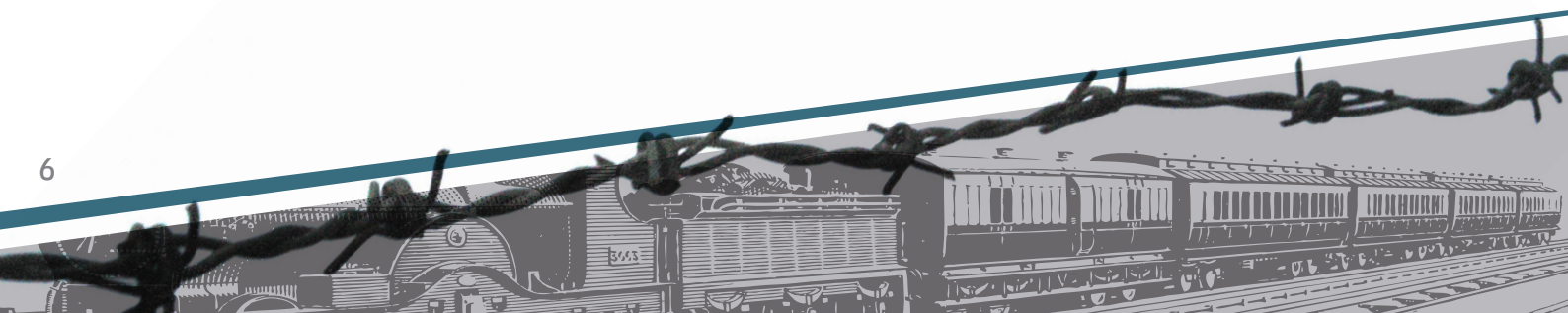
3 פואמה פדגוגית אחרת, שרה שר-נשמית (עמ' 20).

4 נ"ל עמ' 13-15.

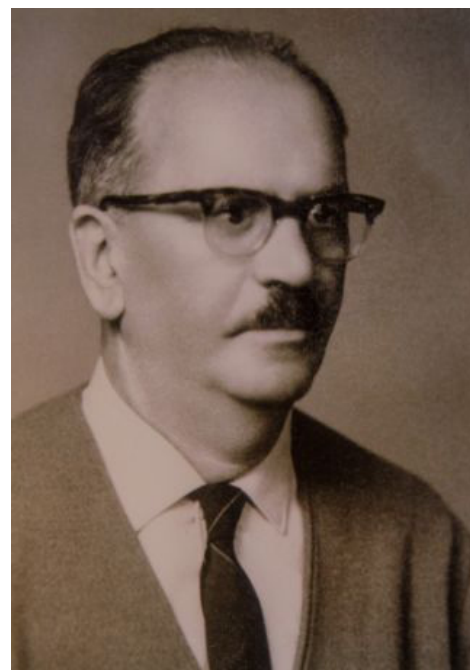

הוא שהה אז בבית ההבראה של הסתדרות המורים הסובייטית בדרוסקנינקי כפרס על עבודתו המסורה. ביומנו כתב:

"בתוך קהל הנופשים קמה מהומה, מבוכה, התרוצצות. הכול מבוהלים, הכול רצים לחדריהם לארוז, לחזור לבתיהם או להתייצב במקומות אחריותם. נכנסתי לחדרי והתחלתי לנער את ראשו של שכני הישן: 'קומה מהר... מלחמה... הגרמנים התקיפו אותנו!'... ארזתי ככל שיכולתי במזוודתי ורצתי... בחדר האוכל על השולחנות עדיין ערוכה ארוחת הבוקר. יש מכל טוב, שכן חלק מהנופשים נוהגים לסעוד לפני קבלת האמבטיות שלהם. אבל איש איננו מסב עתה לשולחן, חלקם נכנסים כשבידיהם עיתונים שנטלו מחדר הקריאה ומפנים בהם מהשולחנות מכל הבא ליד. כן גם אצלי עלתה המחשבה, כי עד לומז'ה זקוק אני למזון... מצאתי בחדר פתוח שתי קופסאות ריקות לנעליים, חזרתי לחדר האוכל ומילאתי אותן בשיירים של מזון, שעדיין הספקתי לגרוף... במטבח דחפתי למזוודתי כמה שיכולתי לחם, קשרתי את הקופסאות בחוטים ורצתי לתחנת הרכבת של דרוסקנינקי. בתחנה מצאתי כבר ים של בני אדם, אולי יותר מאלפיים איש, כולם שבורי רוח, מבוהלים, בהם נשים רוסיות אחדות... והיתר רק גברים רוסים, אנשי צבא רובם... הרוב דוברי רוסית, מיעוטם ביילורוסית, אוקראינית, ליטאית ופולנית. לא שמעתי מילה ביידיש. עיני כולם הביעו תחנונים, פחד, הכול נעצו עיניהם למרחקים. מצפים לרכבת כי תבוא, מחפשים הצלה מהאבדון המאיים... בו-בו-בו... שומעים שוב קולות התפוצצויות ועתה גם טירטורי מטוסים הטסים גבוה מעלינו. הכול מנחשים: של מי אלה, שלנו או שלהם? הכול מצפים לישועה, לרכבת. אף בעלי התפקידים, אנשי השררה והסמכות, עומדים חסרי אונים וגם הם ממורמרים ככל בני האדם מן השורה, מההמון. גם אני עומד בתוך המון האדם המצופף לגוש אחד, ומחפש פנים יהודיות, אח לצרה. אני נדחף אל בין האנשים העייפים מעמידתם, אל בין היושבים על מזוודותיהם. והנה אני רואה מאות ילדים, עומדים מבוהלים, חיוורים, נוטפי זיעה בשמש הקופחת, מחזיקים מזוודות. הם עומדים בשקט, מחכים, אינם פולטים מילה... אלה ילדים בני גילים שונים, מגיל 6-7 ועד 14-15. מספר הצעירים גדול יותר, נערים ונערות, ביניהם גם פנים יהודיות... לפנייהם עומד אדם, בעל גובה בינוני, הבולט בקווי פניו השמיים, העדינים, השזופים מאוד, הנראה כבן שלושים. מדי פעם הוא שולח מבט אבהי חדור דאגה אל הילדים, מרגיע אותם. הוא פונה אליהם בחיוך לבבי של טוב לב, ואילו עיני הילדים נשואות אליו באהבה, באמונה ובתקווה. אחר כך נודע לי, כי זהו מחנה ביילורוסי ושמו של מנהלם סמואל מרקוביץ פבזנר."

כאשר טוביאש הבחין כי חלק מהילדים מדברים יידיש הוא ניגש אליהם והתברר שאת חלקם הוא לימד בלמז'ה. באישורו של פבזנר, טוביאש התלווה לקבוצה בנסיעת המנוסה ואחר כך שימש כמחנך במשך כל תקופת שהייה בברית המועצות.

יעקב טוביאש

ההימלטות להרי אוראל התארכה תוך כדי עצירות תכופות, קרונות הרכבות הועברו למסילה צדדית על מנת לאפשר לרכבות המסיעות חיילים לחזית וציוד מלחמתי לעבור. בזמן עצירת הרכבת בעיר מינסק ירד פבזנר מהרכבת, במטרה לאסוף אוכל ומצרכים עבור הילדים. באותם רגעים ממש החלה הפצצה גרמנית כבדה על העיר ופבזנר נפגע בידו וברגלו ונזקק לטיפול רפואי במרפאה. כדי לברוח מההתקפה, הרכבת עזבה את מינסק בבהילות בלי פבזנר והמשיכה לכיוון סמולנסק. למרות הפציעה פבזנר השיג את הילדים בתחנת רוזאייבקה באמצעות רכבת אחרת – ושוב רווח לילדים. במהלך הנסיעה

התמקמו פיונירים בוגרים על גג הרכבת על מנת להבחין בהתקפה מתקרבת של מטוסים גרמניים ולאותת לנהג לעצור. אז היו הילדים מתפזרים בין השיחים או ביערות שלצידי המסילה. לאחר שהמטוסים הסתלקו ניתן האות והילדים חזרו לקרונות ופבזנר ספר אותם. בתקיפות אלה נפגעו חלק מהקרונות ואף נפצעו ילדים. לאחר 12 יום מפרכים ומבוהלים, ב-2 ביולי, הגיעה הרכבת לתחנתה האחרונה בעיר סאראפול שברפובליקת אודמורטיה בהרי אוראל, שם הוצאו הילדים על הידיים והובאו לרחצה בבית מרחץ. הם התקבלו על ידי נציגי שלטונות המחוז והעיר. אחר כך הוסעו הילדים לכפר קראקולינו להתארגנות לקראת שהייה ארוכה. הם התקבלו שם על ידי האוכלוסייה המקומית ומוקמו בשני בניינים – אחד לבנות והאחר לבנים. פבזנר הקים במקום מוסד עבור הילדים ודאג לכל מחסורם, כולל אוכל שהיה בצמצום וביגוד חם, כדי לשרוד בקור החורפי העז של 40°-.

ילדי ביאליסטוק בקראקולינו

3. החיים בכפר קראקולינו ברפובליקת אודמורטיה

אודמורטיה היא רפובליקה אוטונומית בהרי אוראל המרוחקים, שבה מזג אוויר קר באופן קיצוני. בתקופה הצארית וגם בתקופה הסטלינסטית, שימשה אודמורטיה יעד להגליית אסירים פוליטים, כך שבמשך השנים התרכזה שם אוכלוסייה מעורבת של גולים אירופאים ומקומיים. המוסד שהקים שמואל מרקוביץ פבזנר עבור הילדים התמקם במבנה גדול, ששימש לפני כן בית ספר מקומי, שפונה למען ילדי ביאליסטוק. זה היה אחד מתוך 67 בתי ילדים שפעלו באודמורטיה במשך שנות המלחמה, ושבהם התחנכו כ-7,000 ילדים. למרות המצב הכלכלי הקשה ברחבי ברית המועצות בשנות המלחמה, השלטונות הצליחו לספק לילדים מזון בסיסי. אף שלא אכלו לשובע, הילדים לא רעבו – וזאת בשעה שהמדינה התמודדה עם מחסור חמור של מצרכים בסיסיים גם לחייליה, שעמדו במערכה הקשה להגנת ברית המועצות. התנאים בקראקולינו היו פרימיטיביים בעיניהם של הילדים, שהגיעו מביאליסטוק – עיר מפותחת ומתקדמת באותם ימים. לא היו מים זורמים והיה צריך לסחוב מים מהנהר קאמה ומבאר, תוך מאמץ רב. בבניין לא היה חשמל והתאורה הייתה באמצעות עששיות נפט ונרות. כבר למחרת הגעתם, הובלו הילדים לבית ספר והחלו בלימודיהם. ילדי ביאליסטוק נקלטו בלבביות על ידי המורים והתלמידים המקומיים, לפי הכיתות שבהן למדו טרם פרוץ המלחמה. על אף שלא ידעו רוסית הם השיגו תוך זמן קצר את הפיגור בעזרת מורים וחברים, הצטיינו בלימודים ואף העלו את הרמה הלימודית בבית הספר. עוד בשנת הלימודים הראשונה קיבלו ילדי ביאליסטוק את דגל ההצטיינות בבית הספר. המנהל פבזנר התמסר בכל מרצו ומאודו לארגון ולשיפור תנאי החיים בבית הילדים. הוא קיבל עבור הילדים את השימוש בבניינים נוספים שבהם שוכנו בנפרד הילדים הגדולים והילדים הקטנים וכן מחסן. הילדים עבדו בחריצות על נקיון הבתים – קרצפו רצפות וקירות. כך סיפרה אחת התלמידות, חיה קיגל, שהגיעה לקראקולינו כשהייתה כבת 10:

מגורי הבנות בקראקולינו

"אני זוכרת יפה את כל הסבל שהתנסנו בו מהתחלה, מן המפגש הראשון עם הקור הסיבירי... היינו בבגדי קיץ, שקיבלנו בקייטנה בדרוסקנינקי... פבזנר טרח הרבה, אסף תרומות מהאיכרים והתדפק על דלתות המסודות, עד שהשיג לנו מגפי לבד (ואלנקי), מעילים מרופדים צמר גפן (פופייקי) ומכנסיים גמלוניים. כל אלה ביחד, במינוס 40 מעלות צלזיוס, היו כאין וכאפס מול הצינה הנשכנית, שצבתה את נשמותינו".⁵

"...פבזנר, המנהל שלנו, היה בשבילנו כמו אל. האיש הזה לימד אותנו, איך להמשיך לקוות לטוב, איך להיאבק ברעב ובקור".⁶

פבזנר הנחיל בבית משטר של לימודים ועבודה ופיתח אצל הילדים את רגש המחויבות והעזרה ההדדית. בשנה השנייה לשהייתם במקום, ביוזמתו ובמאמציו של פבזנר הוקם במקום משק עזר חקלאי, אשר עזר לכלכלת הבית. הילדים עבדו במשק העזר וגם סייעו לאיכרי המקום והסביבה בעבודת כפיים. עם זאת, התנאים היו קשים מאוד: לא היו ספרים או מחברות והילדים נאלצו לכתוב בשולי ספרים או על עיתונים ישנים וגם בין השורות. המוסד שהקים פבזנר הוכר כבית יתומים. הניצולה בלה אשד אמרה בעדותה, שכאשר תובנה זו חדרה לתודעתם היה זה קשה מאוד.

"המורים השתדלו מאוד להפיג את צערנו וגעגועינו. לכן נערכו אצלנו הופעות רבות, הרבינו להציג ולשיר... בבית הילדים טיפחו במיוחד את הפעילות האמנותית העצמית. פעלה מקהלה וחוג דרמטי. הילדים ניגנו, שרו ורקדו. בתחרות האזורית על פעילות אמנותית השיג בית הילדים שלנו מקום ראשון ובאולימפיאדה הארצית מקום שני. על ידי הקונצרטים שלנו וההצגות שהיו בתשלום, הכנסנו לקרן ההגנה של המדינה אלפי רובלים וזכינו למברק תודה מסטלין".⁷

קבוצת נערים ניצולי שואה ילדי ביאליסטוק דרוסקנינקי בקראקוילינו,

רוסיה 1941-1945

5 נ"ל עמ' 53.

6 נ"ל עמ' 61.

7 נ"ל עמ' 56.

בזכות פבזנר, בית הילדים שימש תחליף להורים ולבית שאבד לילדים. בעדותם מספרים הילדים על החום והאהבה שהרעיפו עליהם המנהלים והמחנכים, ובראשם פבזנר. גם ילדים שעזבו את המוסד כדי ללמוד בסמינר המורים בסאראפול, המשיכו לראות בו את ביתם. הם בילו שם בחופשות וקיבלו משם חבילות עם מצרכים. בכל יום א' הילדים קמו מאוחר מהרגיל, התלבשו חגיגי ובאו לאגף המרכזי כדי לשמוע מפבזנר דיווח על הישגי הבית, על המצטיינים והמתקשים בלימודים ועל המצב הפוליטי בעולם, בעיקר על הנעשה בחזיתות המלחמה.

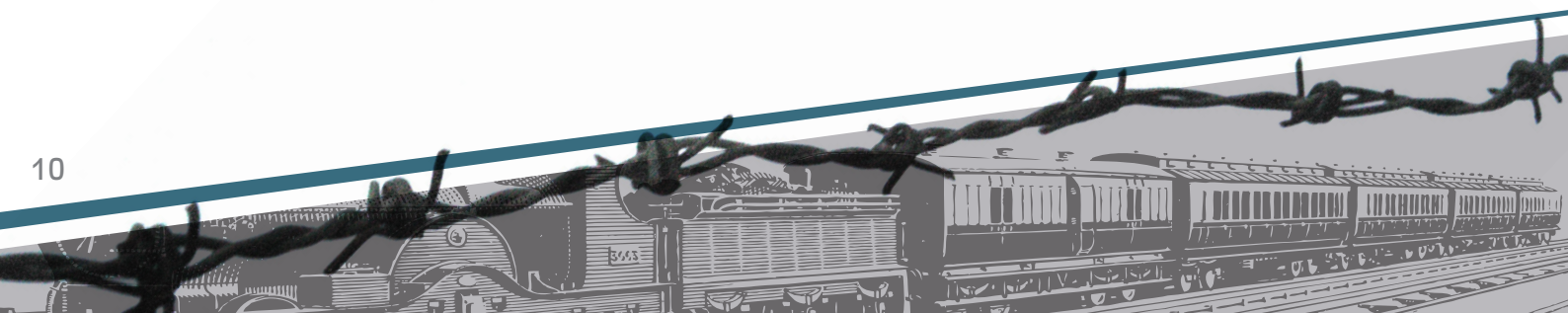
המחנכים נאלצו להתמודד עם הטראומה של הילדים היהודים, כשנודע להם כי משפחתם נספתה בשואה והם נותרו יתומים, וכן עם הבדלים בין היהודים ללאומים האחרים בבית הילדים - רוסים, בילורוסים ופולנים - ובין היהודים עצמם שהשתייכו לזרמים דתיים, חילוניים וציוניים שונים. אלה היו לא רק הבדלי לאומיות ודת, אלא גם, בעקבות הפערים במעמד הסוציו-אקונומי, הבדלים בחינוך ובמנטליות.

4. סיום המלחמה, החזרה לפולין והעלייה לארץ

בסיום המלחמה, טובי'אש דירבן את הילדים לחזור לפולין לחפש קרובים, אף שידע שכמעט אין לכך סיכוי, אלא שרצה להכשיר אותם לעלייה – דבר שלא היה מתאפשר אז בברית המועצות. רק ארבעה ילדים מילדי דרוסקנינקי היהודים מצאו קרובי משפחה בפולין לאחר המלחמה. באפריל 1945, לאחר שחרור פולין, עזבו הילדים הפולנים הלא-יהודים את בית הילדים בחזרה לביאליסטוק, בלוויית פבזנר (ממשלות פולין ורוסיה עיטרו את פבזנר על חלקו בהצלת הילדים). ב-2 ביוני 1947, כמעט חמש שנים מאז שברח עם הילדים מפני ההפצצות הגרמניות במחנה הפיונירים בדרוסקנינקי, עזבו כ-60 ילדים יהודים את קראקווינו, בלוויית פבזנר וטובי'אש.⁸ לאחר שבוע של שהות במוסקבה הם הגיעו לגבול פולין, שם נפרד מהם פבזנר.⁹ ב-14 ביוני 1946 ארגון "הבריתה" העביר את הילדים לקיבוץ תנועת החלוץ "דרור" בעיר לודג'. ב-20 בנובמבר הועברו הילדים על ידי תנועת "דרור" לשאטו דה-לגאט (Chateau-de la-Guette), ארמון השייך למשפחת רוטשילד הסמוך לפריס. ב-8 בדצמבר נפתח בית ספר בשאטו, שם למדו ילדי כל הגילאים בעיקר עברית, היסטוריה של עם ישראל וגאוגרפיה של ארץ ישראל. ב-27 בפברואר 1947 עזבה הקבוצה הראשונה של "ילדי ביאליסטוק" את שאטו דה-לגאט למרסיי, משם עלו בראשית אפריל על אוניית המעפילים "תאודור הרצל", עם מאות מעפילים נוספים. בדרך לארץ האוניה יורטה על ידי חיילים בריטים. ב-13 באפריל התחולל קרב בין המעפילים לחיילים, שבו נפצעו גם ילדים מקבוצת ביאליסטוק. האוניה נגררה לעתלית להורדת הפצועים ואילו הנותרים הורדו בקפריסין, שם שהו במחנות הסגר עד שהותר להם לעלות לארץ בדצמבר 1947. ילדים נוספים עלו לארץ בגלי עלייה מאוחרים יותר. בארץ הקבוצה נקלטה רובה בקיבוץ גשר. הם גדלו, התחנכו והקימו משפחות ובמרוצת הזמן תרמו תרומה משמעותית לפיתוחה, לשגשוגה ולביטחונה של מדינת ישראל.

8 טובי'אש היגר תחילה לארה"ב משם עלה לארץ. הוא שימש מחנך ומנהל בית ספר בצפת והלך לעולמו בספטמבר 1970. אשתו וילדיו שנשארו בלמנה נרצחו.

9 בעת ביקורו בארץ הסביר פבזנר שאת הילדים היהודים ליווה רק עד הגבול – ולא כמו הילדים הפולנים הנוצרים שליווה עד ביאליסטוק – היות וידע כי כנציג השלטון הסובייטי, היה מחויב למסור אותם לשלטונות פולין ואז לא היתה מתאפשרת עלייתם ארצה.

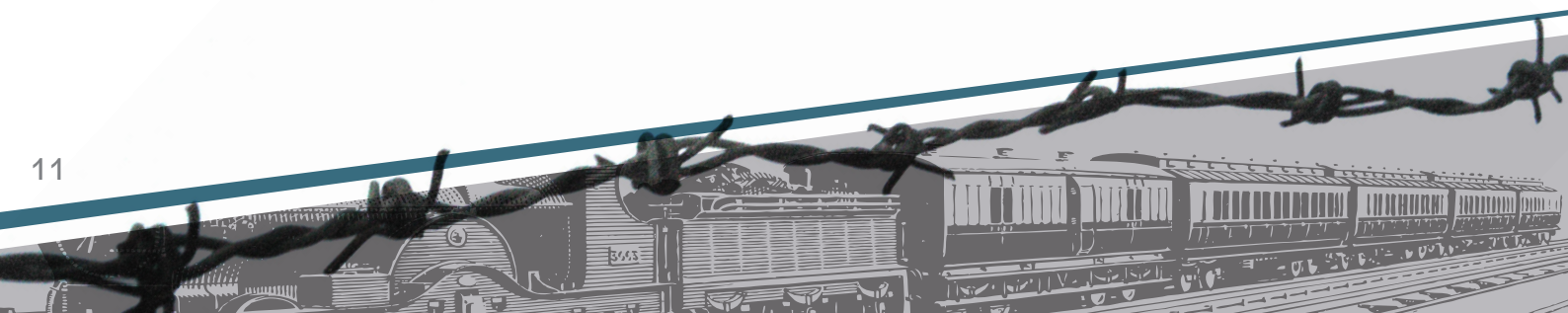

שמואל פבזנר נשאר בבירת רפובליקת אודמורטיה, איז'אבסק והתחתן בשנית עם אחת מבנות הקבוצה המבוגרות יותר, בתיה רייכר, שהוסמכה לאחות בבית הספר לאחיות בסאראפול (נפטרה ב-1988). נולדו להם שני בנים. שמואל מרקוביץ פבזנר הגיע לביקור אחד בישראל, ביוזמת הילדים שהציל, וחגג עם חלק מהילדים שביקרו בקאריקולינו לרגל היובל להגעתם לשם ב-1991. הוא נפטר במוסקבה חודשים אחדים אחרי כנס היובל בקאריקולינו.

מפגש ילדי ביאליסטוק – בית ביאליסטוק, קרית ביאליסטוק/יהוד, 2005

הכין: אלן שניידר, מנהל המרכז העולמי של בני ברית בירושלים

1. פואמה פדגוגית אחרת, שרה שר-נשמת, בית לוחמי הגטאות והוצאת הקיבוץ המאוחד, 1996.
2. We Remember the Orphans! The Fate of the Bialystok Children of Druskieniki, Chana Lin-Kizelstein, 16.5.1975/
3. ראיונות עם ילדי ביאליסטוק, זאב (וולף) בלגלי ויצחק ניב.

תאריכי השואה במחוז ביאליסטוק, פולין

1. יום שישי, ד' בתמוז תש"א (27 ביוני 1941) – פלישת הגרמנים לעיר ביאליסטוק, שריפת בית הכנסת הגדול בעיר על אלפיים יהודים - גברים שניצודו והושלכו לתוכו מכל הרחובות אשר בסביבתו (הם נקראו בפי העם "די פרייטיקדיקע").
2. יום חמישי, כ"ט בתמוז תש"א (3 ביולי 1941) – נחטפו 300 גברים יהודים, רובם אנשי אינטליגנציה, והוצאו להורג ביער פיעטראשע שליד ביאליסטוק (נקראו בפי העם "די דאנערשטיקע").
3. יום שבת, י"ז בתמוז תש"א (12 ביולי 1941) – 5,000 גברים נוספים נחטפו בביאליסטוק והובלו להורג ביער פיעטראשע. השבת הזאת נקראה בפי יהודי ביאליסטוק בשם "השבת השחורה".
4. יום שישי, ח' באב תש"א (1 באוגוסט 1941) – הגטו הוקם על ידי הנאצים ורוכזו בו 60,000 יהודים בתנאים בלתי אנושיים.
5. בחודש תשרי תש"א (ספטמבר-אוקטובר 1941) – החלו השילוחים של 6,000 יהודים, תושבי ביאליסטוק לגטו פרוז'אני, לעבודות פרך ועינויים.
6. חודש כסלו תש"א (2 בנובמבר 1941) – הנאצים עינו והרגו 200,000 יהודים מהערים והעיירות של מחוז ביאליסטוק.
7. יום ל' בשבט תש"ג (5 בפברואר 1943) – החל השלב הראשון של חיסול גטו ביאליסטוק (האקציה הראשונה), שנמשך עשרה ימים. בפעולה זו נפלו קורבן כאלפיים יהודים במקום ו-12,000 הובלו למחנה ההשמדה "טרבלינקה".
8. ביום ט"ו באב תש"ג (16 באוגוסט 1943) – פרץ המרד בביאליסטוק, והחל שלב החיסול הטוטאלי של הגטו. במרד נספו יותר מאלף לוחמים. פעולות החיסול נמשכו כמה שבועות. נהרגו במקום ונשלחו לתחנת ההרג "ביאליסטוק" כ-40,000 יהודים. בכך חוסלה קהילת ביאליסטוק כולה.

